

Iz arhivskih fondov in zbirk

Urbarji gospostva Ribnica iz let 1621-1848¹

DANIELA JURČIČ-ČARGO

Urbar je zgodovinski vir, ki se začne pojavljati v 12. stoletju, in se kontinuirano izdeluje do konca fevdalne dobe. Za slovensko ozemlje so ohranjeni urbarji od 13. stoletja dalje. Beseda urbar je staronemškega izvora in pomeni zemljo, ki daje donos oziroma zemljiško rento. Urbarbouch je knjiga, v katero se zapisuje zemlja, ki daje rento ali renta sama.² Nastanek in razvoj urbarjev je neposredno povezan z zemljiškim gospostvom, ker so se v urbar vpisovali prihodki in pravice. Prihodki in pravice so se vpisovali z namenom zavarovati gosposčinsko premoženje in iz potrebe po pregledu nad dohodki gospostva, torej za dokazovanje pravic in za upravljanje zemljiškega gospostva.³ Kot tak je urbar značilno arhivsko gradivo vsakega zemljiškega gospostva. Urbarje so redno obnavljali. Obnova urbarja je bila narejena zaradi sprememb posestnega stanja, podložniških dajatev, služnosti in pravic, ob nastopu novega lastnika idr.⁴ Starejši urbarji, ki so nastali do 15. stoletja, so le popis posesti in zemljiške rente. Urbarji, ki so nastali od konca 16. stoletja dalje so obširni popisi dajatev in bremen podložnikov, pravic gospostva in davkov. V 18. stoletju se popisi dajatev omejuje na številčno navajanje cesarsko-kraljevih dajatev, gosposčinskih dajatev, malib pravic in tlake.

Urbarji so lahko splošni ali delni. Splošni zajemajo celokupno zaokroženo ozemlje posameznega zemljiškega gospoda, delni se nanašajo na manjši del ali dele posesti kakega zemljiškega gospoda (npr. urbar enega urada znotraj zemljiškega gospostva). Pod delne urbarje uvrščamo tudi popise ene same zvrsti dajatev enega zem-

ljiškega gospostva. Od leta 1500 naprej začnejo ločevati različne zvrsti urbarjev.⁵ Temeljni ali osnovni urbar (Stockurbar) je služil več let za odmero in kontrolo dohodkov. Nove temeljne urbarje, v katerih so dopolnjevali in usklajevali temeljni urbar, so imenovali reformirani urbarji. Ti so značilni zlasti za deželnoknežja posestva. Priročni urbar (Handurbar) je urbar, ki so ga uporabljali za tekoče poslovanje. Bil je prepis temeljnega urbarja in sestavljen za krajše časovno obdobje. Kot rezultat davčne reforme cesarice Marije Terezije so se začeli izdelovati t.i. rektificirani urbarji ali štiftregistri.

Urbar nam priča o stanju posesti zemljiških gospostev, o podložnikih in njihovih dajatvah ter služnostih. Zaradi tega je prvovrsten vir za preučevanje gospodarske zgodovine in razvoja gospodarske moči posameznega gospostva in njegovih podložnikov. Posredno nam kot vir ponuja podatke o podložnikih in njihovem socialnem, pravnem in gospodarskem položaju. En sam urbar vsebuje dohodke enega gospostva na določenem ozemlju in v njega niso vnešeni podatki o mogoči oblasti drugih zemljiških gospostev na istem ozemlju. Zato je rekonstrukcija agrarne strukture nekoga ozemlja mogoča le z uporabo drugih virov, ki navajajo posest vseh gospostev v nekem okolju.

URBARJI ARHIVA REPUBLIKE SLOVENIJE

Arhiv Republike Slovenije hrani številne urbarje in zapise urbarialnega značaja. Čeprav vsi izvirajo iz delovanja zemljiških gospostev in se na ta tudi nanašajo, so bili nekateri zaradi različnih okoliščin in zaradi potreb upravnih organov izločeni iz fondov posameznih zemljiških gospostev. Tako se v Arhivu RS urbarji hranijo v različnih fondih in zbirkah, kot so Vicedomski urad za Kranjsko, zbirka urbarjev, graščinski arhivi ali Terezijanski kataster.

Skupina, ki jo imenujemo graščinski arhivi, predstavlja v Arhivu RS del najstarejšega obranjenega arhivskega gradiva, obsega 86 fondov zemljiških gospostev v skupni dolžini 431

¹ Pričujoča naloga je nastala na podlagi raziskovalnega projekta iz arhivistike v letih 1993-1995. Delovni naslov unije naloge je bil Razvoj urbarja in vseh urbarialnih zapisov od 1600-1848 na slovenskem etničnem prostoru. V treh letih sem uspela pregledati in obdelati urbarje gospostev Bisira, Bleil in Ribnica. Ker su za gospostvo Ribnica ohranjeni urbarji v časovni kontinuiteti, sem se odločila, da urbarje omenjenega gospostva tudi temeljitje pregleдам in poskušam izdelati pregled stanja posesti omenjenega gospostva.

² Gospodarska in družbena zgodovina Slovenecv, II. zv. Družbena razmerja in gibanja, Ljubljana 1980, str. 172.

³ Ema Dimek: Reformirani urbarji deželnoknežjih gospostev na Kranjskem, Zgodovinski časopis, 4/1982, str. 311.

⁴ Isto, str. 311.

⁵ Gospodarska in družbena zgodovina Slovenecv, II. zv, str. 172.

tekočih metrov. Fond enega zemljiškega gospodarstva sestavlja različno arhivsko gradivo, ki se nanaša na upravno, gospodarsko, sodno in cerkveno življenje določenega gospodarstva. Glede na različne funkcije, ki so jih zemljiška gospodarstva opravljala, se je za urejanje tovrstnega gradiva naredila shema za njegovo popisovanje. Ta zajema naslednje kategorije gradiva: normalia (listine, okrožnice, patenti idr.), dominicalia (gradivo, ki se nanaša na tisti del posesti, ki ga je zemljiški gospodar obdeloval v lastni režiji s pomočjo tlake podložnikov), rusticalia in gospodarski obrati (gradivo, ki se nanaša na posest, ki so jo neposredno obdelovali podložniki v lastni režiji in so za njo plačevali dajatve), civitatensia (gradivo mest in meščanstva, ki so bila v sestavi zemljiškega gospodarstva), ecclesiastica (gradivo župnij, patronatov, benefikatov in drugih cerkvenih institucij znotraj zemljiškega gospodarstva), iustitialia (sodne zadeve v civilnem in kazenskem pravu, če je bilo zemljiško gospodarstvo sedež deželjskega sodišča), korespondenca, familiaria (družinske zadeve lastnikov in njihovih rodbin), posebno udejstvovanje (gradivo o javnem udejstvovanju lastnikov gospodarstva v deželnem in državnem javnem, političnem ali znanstvenem življenju), gradivo nabornookrajne gosposke, gradivo merije, okrajne gosposke, glavne občine, gradivo drugih graščin v okviru določenega gospodarstva, exstranea.⁶ Med fondi graščinskih arhivov so v ARS zastopana posvetna, cerkvena oziroma samostanska in deželno-knežja zemljiška gospodarstva iz treh slovenskih zgodovinskih pokrajin: Kranjske, Štajerske in Primorske. Ker so urharje izdelovali za potrebe upravljanja, so ti ena glavnih kategorij arhivskega gradiva znotraj fonda enega zemljiškega gospodarstva. V skupini graščinskih arhivov so bili urbarji do sedaj popisani le v primeru, če se je uredil in popisal posamezni graščinski fond. Arhivskega popisa vseh urharjev, ki jih v okviru graščinskih fondov hrani Arhiv RS, ni. Eventualni sistematični popis bi nedvomno pokazal obseg tovrstnega zgodovinskega vira po posameznih časovnih obdobjih ter stanje le-tega (poškodbe zaradi nepravilne hrambe, herljivost idr.). Urbarji so gradivo vezano v knjige, zato se tudi znotraj fonda enega zemljiškega gospodarstva hranijo kot posebna kategorija - knjige, za razliko od ostalega gradiva, ki je spisovno in povezano v fascikle. Razen rokopisnih knjig, ki jih po vseh zunanjih in notranjih značilnostih imenujemo urbarji, se znotraj ohranjenega arhivskega gradiva gospodarstev nahajajo tudi t.i. urharski zapisi ali registri. To so vsi tisti zapisi, ki se nanašajo samo na določeni del prihodkov zemljiškega gospodarstva. Takšni so npr. registri gornine, registri desetine (vinske, žitne, od prirastka, od drobnice idr.), registri malih pravic,

registri odvetščine, tlačni registri in podobno. Po izgledu so lahko vezani v knjige ali v posamezne zvezke in snopiče in se pogosto nahajajo med skupino gradiva, imenovano rusticalia.

ZEMLJIŠKO GOSPOSTVO RIBNICA

Zemljiško gospodarstvo Ribnica se v virih pojavlja v 13. stoletju. Leta 1220 je Engelbert s Turjaka dal bratom Karlu, Rupertu in Alherthu iz Loža v fevd vas Sodražico v svojem ribniškem gospodarstvu.⁷ V začetku je bilo torej po osebnem položaju in pravnih lastnostih lastnikov posvetno zemljiško gospodarstvo. Od 1263 so ga imeli v lasti Ortenhuržani, po njihovem izumrtju leta 1418 Celjani. Leta 1456 je gospodarstvo kot dedina Celjskih grofov pripadlo Habsburžanom⁸ in postalo deželno-knežja last. Kot deželno-knežje zastavno gospodarstvo je večkrat menjavalo zastavne imetnike in v začetku 17. stoletja, ko so zastavljena gospodarstva za knežje finance izgubljala svoj pomen, prešlo v last Janeza Jakoba Khisla.⁹ Dve leti po prevzemu gospodarstva so Khisli izdelali urhar.¹⁰ Gospodarstvo so leta 1641 kupili pl. Trilleghki za 63.937 goldinarjev. Zadnji Trilleghk je umrl leta 1701. Leta 1738 se kot lastniki omenjajo Cohenzli. Ti so gospodarstvo leta 1810 prodali Antonu Rudežu iz Kobilje Glave za 160.000 goldinarjev. Rudeži so ostali lastniki Ribnice do leta 1945.¹¹ Kot delegirano gospodarstvo je hila Ribnica sedež deželjskega sodišča, nabornookrajne gosposke, v času Ilirskih provinc pa merija.¹²

Urharji gospodarstva Ribnica se hranijo med gradivom fonda AS-774 (Graščina Ribnica), knjige številka 2-25. Vsi so vezani v knjige, z usnjenimi platnicami ali platnicami iz kartona. Zaradi neprimerne hrambe do prihoda v arhiv so nekateri poškodovani od vlage in insektov. Pisna podlaga je papir, jezik nemščina, pisava pa gotška kurziva. Velikost knjig je različna. Starjši urbarji so veliki 20 cm x 31 cm, leta 1784 se pojavi urhar velikosti 31 cm x 44 cm, poznejši so velikosti 24 cm x 38 cm. V začetku 19. stoletja se urbarji pojavljajo kot knjige s tiskanimi vzorci za vpisovanje denarnih dajatev.

Z vidika diplomatike so urbarji gospodarstva Ribnica, nastali od leta 1621 do 1848, sestavljeni iz naslova in konteksta. V tem oziru se močno razlikujejo npr. od reformiranih urbarjev deželno-knežjih gospodarstev, ki vschujejo še uvodni in

⁷ Franc Kos: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, V. knjiga (1201-1246), Ljubljana 1928, str. 164-165 št. 310: "dedimus in feulum Smilrasicz villam que iacet in Weinicz, scilicet in thminin nstni in Rewenicz".

⁸ M. Smole: *Graščina Ribnica*, str. 5.

⁹ Prav tam.

¹⁰ AS-774, *Gospodarstvo Ribnica*, knjiga 2, urhar je bil izdelan v letu 1621.

¹¹ Prav tam.

¹² Prav tam.

⁶ Splošni pregled fondov državnega arhiva LRS, Ljubljana 1960, str. 145-146.

zaključni protokol.¹³ Naslovi urbarjev iz 17. stoletja vsebujejo opredelitev urbarja (Haupt Urbar, Stock Urbar, Hand Urbar), ime gospostva, za katerega je sestavljen (Herrschafft Reifnitz), in letnice, za katere je urbar veljaven. Opredelitev urbarja že v naslovu ostane tudi v mlajših urbarjih (Stiftregister). V urbarju iz let 1770-1779 se v naslovu omenja tudi takratni lastnik gospostva grof Gvido pl. Cobenzl in se opredeli njegova vsebina (popis vseh podložnikov in njihovih služnosti, ki jih dolgujejo cesarju in kralju ter zemljiškemu gospodu).¹⁴

Glavni del urbarja predstavlja kontekst. Ta vsebuje popis posestnih enot (huba, kajža, domec, mlin) po upravnih enotah (uradi in župe) in vaseh (vasi so našete znotraj upravne enote). Tam, kjer nižja uprava gospostva ni bila urejena kot posebna upravna enota, se navajajo le nazivi posameznih vasi (z oznako dorff). Leta 1621 se v urbarju omenjajo župe Breže (Fielach), Dolenji Lazi, Loški Potok in Retje. V poznejših urbarjih ni več omenb žup, obstajal pa je urad Loški Potok, sestavljen iz vasi Retje, Mali Log, Na Bregu pri Taboru, Travnik, Srednja vas in Šegova vas. Uživalec posestnih enot so navedeni po imenih, pod imenom uživalca so navedene njegove dajatve, služnosti in pravice (če jih je imel). Popisi posestnih enot so narejeni po velikosti. Najprej so vpisane cele hube, zatem polovične, četrtinske... Če je k kmetiji spadalo kakšno dodatno kmetijsko zemljišče ali gospodarska enota, je to posebej navedeno. Za seznamom podložnikov, ki so uživali različno veliko hubo, sledi seznam podružnikov (kajžarjev, domecev), njihovih posesti in obveznosti. Kakšna je bila velikost posamezne cele hube iz urbarjev ni razvidno, vendar različno visoke dajatve za enako posestno enoto kažejo na različno velikost kmetij v okviru istega zemljiškega gospostva.

H kontekstu prištevamo tudi t.i. dodatne člene (Additional Artikel), ki so značilnost reformiranih urbarjev deželno knežjih gospostev.¹⁵ Dodatne člene vsebuje le urbar iz leta 1621 in so pravzaprav prepis dodatnih členov novoreformiranega urbarja gospostva Ribnica iz leta 1615, ko je bilo gospostvo še deželno knežja last. Ti dodatni členi vsebujejo navodila za zastavnice in metnike o vseh spornih vprašanjih v gospostvu, urejajo pravice in dolžnosti podložnikov (prodaja hub, spori med podložniki in soseskami, dedovanje ipd.). Razen dodatnih členov vsebuje isti urbar tudi dodatek z razlago desetnin, tlake, mer v kašči, opisom deželnosodnih meja, gozdov

in pravic do izkoriščanja gozdov (žirmina, lov na polhe), opisom ustanov in benefikatov v župniji Ribnica, cerkvene odvetščine, popisom denarja od stojnic pri proščenjih, opisom cest, pravnih dajatev ob dedovanju kmetij, mesarskih in ribolovnih pravic.

Leta 1573, ko je gospostvo bilo še deželno knežja komorna posest, je obsegalo 161 kmetij. Te so bile v trgu Ribnica in v vaseh Gorenja vas, Hrovača, Goriča vas, Otavice, Lipovec, Grčarice, Rakitnica, Dolenja vas, Prigorica, Pristava, Zadolje, Gorenji Lazi, V gori pri Taboru, Sušje, Mali Zapotok, Veliki Zapotok, Vinice, Sinovica, Jurjevica, Breže, Dolenji Lazi, Bezgovica, Zapiž, Ravnidol, Lipovščica, Zamostec, Sodražica, Žigmarice, Subadol, Na Bregu pri Žigmaricah, Loški Potok in Retje.¹⁶ S pomočjo urbarjev sem ugotovila, da se je posest do leta 1848 malo spremenila: leta 1659 je gospostvo imelo 169 1/2 kmetij (brez trga Ribnica, skupaj z trgov Ribnica okrog 192 kmetij), izgubilo je kmetije v vaseh Grčarice, Pristava, Bezgovica in Subadol. Na novo so bile v gospostvo vključene kmetije v vaseh Makovže (1 huba), Nemška vas (1/2 hube), Preska (1 huba), Jelovec (1 huba), Sv. Ana (2 hubi) in Podklanc (7 1/2 hub). Istega leta je župa (pozneje urad) Loški Potok obsegala še vasi Mali Log, Na Bregu pod Taborom, Travnik in Srednja vas, od leta 1707 pa še Šegovo vas. Leta 1759 se je gospostvo povečalo za 30 1/2 kmetij tako imenovanega Willingraničevega imenja v vaseh Slatnik, Sajevec, Kot, Poden ter še za nekaj dodatnih kmetij v vaseh Sušje in Vinice. Istega leta je gospostvo obsegalo 201 kmetijo. Po zadnjem urbarju iz let 1830-1848 je gospostvo štelo 245 1/2 kmetij (leta 1784 je namreč dodatno pridobilo še nekaj kmetij v vasi Dane).

Velikost dominikalne posesti se skozi ribniške urbarje ne da spremljati. Edina omenba pristave in pristavske zemlje je v urbarju iz leta 1621.¹⁷ Takrat je imelo gospostvo dominikalno posest, ki je obsegala 3 njive v skupni velikosti 6 1/2 oralov (tag paw), od tega je bila ena njiva velikosti 5 oralov, na novo izkrčena v začetku 17. stoletja; k pristavi je spadal še majhen vrt ob gradu, ki je služil za domače potrebe, ter 2 travnika, katerih pridelek je ocenjen na 50 snopičev (Bünderl) sena na leto. Stavbni kompleks v pristavi je zajemal veliko štalo za govedo s prostorom za gnoj ter stari skedenj s senom.

Medtem ko je gospostvo neznatno povečevalo svojo posest, so se posamezna kmetijska zemljišča vse bolj drobila na manjše enote.¹⁸ Dro-

¹³ E. Umek, nav. delo, str. 312.

¹⁴ AS, AS-774, Ribnica, knjiga 13 "... Herrn Guido Grafen Cobenzl gehörig in Unter Viertel Krain ligend Aller durch die althen gehörige Unterthanen zu Prastieren Schuldigen Kayser. untl König. auch Ohrhrgkheilichen Gaaben und Diensthatkeiten".

¹⁵ E. Umek, nav. delo, str. 319.

¹⁶ M. Sitole, Graščina Ribnica, str. 6.

¹⁷ AS, AS-774, Graščina Ribnica, knjiga 2.

¹⁸ Pojav je v zgodovinskiju poznan, razlagajo ga z koncentracijskih in družbeno zgodovina II., str. 443-444). Pri zastavnih gospostvih do drobljenja kmetij prihaja tudi zaradi interesa za stavbnih in metnikov, ki so zlasti v 18. stoletju z

bitev je najbolj opazna v drugi polovici 18. stoletja. Leta 1621 je bilo od 179 kmetij še 42 celih. Leta 1759 se je število celih kmetij zmanjšalo na 17, leta 1818 pa v gospostvu Ribnica ni bilo več celih kmetij. Sorazmerno z zmanjševanjem števila celih kmetij se je povečevalo število kmetij, ki so bile manjše od četrte cele kmetije. Leta 1621 je bilo takih kmetij 5, leta 1830 pa 211. V 18. stoletju se začnejo pojavljati delitve kmetij tudi na več kot 100 delov cele kmetije. Tako se npr. v urbaju iz let 1748-57 navaja huba velikosti 13/288 delov cele kmetije.¹⁹ Spremembe se kažejo tudi pri manjših posestnih enotah oziroma pri listih zemljiščih, ki se v urbarjih navajajo posebej ali kot deli kmetij ali kot samostojne posestne enote v poseti enega podložnika. Taka zemljišča so njive, rovti, travniki, gmajne, ograje, vrtovi, zeljniki idr. Opazne so spremembe nabečnosti teh zemljišč in njihovo drobljenje v vse manjše kose. Zaradi obeh vzrokov je težko spremljati število omenjenih kmetijskih zemljišč. Zelo je težko opredeliti na primer število njiv leta 1621 v primerjavi s stoletjem pozneje. Leta 1621 se namreč v urbarju omenjajo enostavno njive. Leta 1748 pa se pojavijo izrazi njiva, velika njiva, 1/2 njive, njivica, kos njive, del njive, nova njiva idr.²⁰ Pri določanju vsbine posameznih izrazov pa nastanejo problemi zaradi različnega izrazoslovja za enako kmetijsko zemljišče. Tako se npr. vrtovi označujejo kot garten, ort, örtl, gärtl. Ograde se imenujejo ograda, umfang in einfang, rovti se imenujejo laß, gerewt, reut, neugerewt. Travnike in senožeti označujejo z izrazi wiese, wisenfeld, wisefleck, wisenmadt. Nekateri kosi zemlje se enostavno imenujejo zemljišče (grundt) ali samo kos (stückl). Kakšna je kultura tal in velikost teh zemljišč, se ne da ugotoviti.

Novine (neubruch, neugereittler) se v gospostvu Ribnica pojavijo v 18. stoletju.²¹ Za ta novopridobljena zemljišča je gospostvo zahtevalo posebne dajatve. Novine so različna kmetijska zemljišča: gmajne, travniki, rovti, njive. Konec 18. stoletja novine kot posebna kategorija kmetijskih zemljišč izginejo iz urbarjev in se tako kot ostala podobna kmetijska zemljišča priključujejo k posestni enoti - kmetiji.

Kmetje so uživali svoje hube po kupnem pravu (kaufrecht), ali so jih imeli v zakupu (müeh huchen). Kmetija po kupnem pravu je bila dedna last užiivalca v njegovi rodbini. Tako kmetijo je smel užiivalec prodati.²² Za zakupno kmetijo je podložnik ob nastopu plačal zakup-

nino. Na kmetiji je lahko podložnik ostal do smrti, vendar taka kmetija ni bila dedna. V ribniških urbarjih se prvič srečamo z izrazom zakupna kmetija leta 1759 ob omenbi t.i. Willingraničevega imenja. Le-to je bilo sestavljeno iz 30 1/2 zakupnih kmetij. Te so počasi prešle iz zakupnih v kupne in že leta 1798 se pri Willingraničevem imenju zakupne kmetije ne omenjajo več.

Na rekah Ribnici, Bistrici in Rakitnici ter v vasi Tabor je bilo nekaj mlinov obrtnega značaja. Ti so bili samostojne gospodarske enote, od katerih je gospostvo pobiralo dajatve tako kot od ostalih kmetijskih zemljišč. Leta 1621 se v ribniškem gospostvu omenja 32 takšnih mlinov. Njihovo število se ustalilo v začetki 18. stoletja (leta 1711 je ribniško gospostvo pobiralo posebne dajatve od treh mlinov pri Taboru, 29 mlinov na Bistrici, 4 mlinov na Ribnici in 6 mlinov na Rakitnici). Mlini so bili sestavljeni iz mlinskih kamnov (Mühl Laufer) ali mlinskih koles (Mühl Rädern). Žage (Saag) se posebej omenjajo od leta 1715, stopce (Staupf) pa od leta 1719 dalje. Število mlinov začne upadati konec 18. stoletja (leta 1810 se omenja le še 10 mlinov na Bistrici, 4 na Ribnici in 5 na Rakitnici). K mlinom so, tako kot k kmetijam, pripadali posamezni kosi kmetijskih zemljišč (že omenjene njive, travniki, rovti idr.). Dajatve od mlinov so preračunavali po številu mlinskih kamnov oziroma koles. Mlin s štirimi mlinskimi kamni je veljal kot polovična kmetija, mlin s tremi mlinskimi kamni kot 3/8 kmetije, mlin z dvema mlinskima kamnoma je veljal četrtno kmetije.²³ Razen mlinov, ki so veljali za samostojne gospodarske enote se v urbarjih omenjajo tudi mlini, ki so bili del posamezne kmetije. Zanje je gospostvo pobiralo le drobne denarne dajatve.

Dajatve od podložnikov so šle zemljiškemu gospodu, ribniškemu župniku, v urbarju iz let 1770-1779 se omenjajo tudi cesarsko-kraljeve dajatve.²⁴ Ribniški župnik je dobival naturalno dajatev, imenovano odvetščina. Leta 1621 so podložniki za odvetščino dajali pšenico, proso, oves, piščance, jajca, lan in les. Od leta 1659 dalje so podložniki za odvetščino dajali samo žito.

Zemljiškemu gospodu so šle pravdne dajatve in tlaka. Obe dajatvi je pobiral v naturi ali v denarju. Od pravnih dajatev v denarju je zemljiško gospostvo pobiralo činž in denar za male pravice. Od naturalnih dajatev so podložniki oddajali žito, in sicer pšenico, proso in oves. V vseh urbarjih se omenja tudi dajatev lanu v povesmah (harreisten).²⁵ Razen žita so podložniki dajali koštrunc (v naturi ali denarju), drva (Holz), maščobo (schmalz), sol, strešne škodle

večanjem števila kmetij povečevali svoje dohodke ne glede na razmerja v veliki kmetiji (glej: Dušan Kos, Urbarji za Belu krajino in Žumberk (15.-18. stoletje), Viri za zgodovino Slovencev, 13. knji-ga, SAZU, Ljubljana 1991, str. 105-107).

¹⁹ AS, AS-774, Graščina Ribnica, knjiga 11.

²⁰ AS, AS-774, Graščina Ribnica, knjiga 11.

²¹ AS, AS-774, Graščina Ribnica, knjiga 5 (1711-1714).

²² Gospodarska in družbena zgodovina, II. zv. nav. delo, str. 422.

²³ AS, AS-774, Graščina Ribnica, knjiga 19.

²⁴ AS, AS-774, Graščina Ribnica, knjiga 13.

²⁵ Mera za lan je bila čehulj, ki se je delila na 15-16 povsem (raysten, reisten).

(Dachschintl), drva ob Božiču, piščance (1719-1722) ter gobe (maurachen) v škatlah. Zemljiški gospodje so praviloma pobirali ob določenih terminih,²⁶ vendar se v ribniških urbarjih to nikjer ne omenja. Naturalne dajatve so merili v različnih merah. Žito so oddajali po merah, ki so veljale na gosposki kašči (casten schaff). Drva so merili v snopičih (Bunderl) in tovorih (saumb), lan v povesmih (reisten), škodle v kosih, sol v mernikih (quart, quartnik).

Razen za činž in male pravice so ribniški gospodje pobirali denarne dajatve za tovarnino (saumfart), za tlako (robot), za maščobo, denar od mesnic in gostiln (1621) ter mitnino (1621). Denarne enote, uporabljene v vseh urbarjih, so bile goldinar, krajcar in denarič. V urbarju iz let 1759-69 se kot denarni enoti pojavita šiling (schilling) in pfening.

Cesarsko-kraljeve dajatve so hile činž, davek in kontribucija.²⁷ Pravne dajatve so v posameznih vaseh oddajali v različnih količinah, odvisno od vrste kmetijske proizvodnje in velikosti kmetij. Kontinuiteta oddaje določenih kmetijskih pridelkov pa je pokazatelj usmerjenosti kmetijske proizvodnje.

Razen služnosti in obveznosti so v zemljiškem gospodarstvu podložniki imeli tudi določene pravice, ki so bile povezane z njihovim gospodarjenjem. Vendar so za določeno pravico morali gospodarstvu plačevati. V gospodarstvu Ribnica so podložniki plačevali za pravico sekanja drv, za pravico do paše in stelje ter za pravico žganja oglja (kohlenbrenne).

Tlako, ki je bila ročna ali vprežna, je ribniško gospodarstvo še leta 1621 zahtevalo v naturi. Podložniki so bili v zvezi z obdelovanjem zemlje obvezni kositi, grabiti, kopati, žeti in pleti. V vinorodnih krajih se je uveljavila tlaka prevoza mošta in vina v klet. Tovoritvi so morali tudi žito do kašče. Od leta 1659 je gospodarstvo namesto tlake in tovorjenja zahtevalo denarno nadomestilo. Pretvarjanje tlake v denarno dajatev kaže na zmanjševanje dominikalnega zemljišča, ki ga gospodarstvo ohdeluje v lastni režiji. Občasno se še po tem letu v posameznih vaseh pojavlja zahteva po tlaki v naturi. Tako kot ostale dajatve je bila tudi tlaka odmerjena po posamezni gospodarski enoti. Urbarji v drugi polovici 18. stoletja zahtevajo od podložnikov, ki sedijo na kmetiji, ročno tlako, tlako ob popravilu gradu in tovorjenje drv za kurjavo. Od domceev isti urbarji zahtevajo drugačno tlako: obdelavo dominikalnih vrtov, mlatev žita, prenašanje pisem v druga gospodarstva.

Tlako so delili tudi na odmerjeno in neodmerjeno. Najvišja odmerjena tlaka v ribniških urbarjih znaša 12 dni. Neodmerjena in izredna tlaka se omenjata le v urbarju iz let 1770-1779, in sicer 1 dan izredne tlake, ter neodmerjena

ročna in vprežna tlaka.

Popis desetih vsehuje le urbar iz leta 1621. Podložniki so dajali desetino od žita (pšenica, rž, proso, ječmen, oves in ajda v razmerju: 2/3 lastniku gospodarstva, 1/3 župniku), od prirastka jagnjetov in kozličev ter desetino od čebeljih panjev.

Od uvedbe davčnega sistema je pomembno denarno dajatev podložnikov predstavljal davek (steuer) in (v ribniških urbarjih od leta 1659 dalje) kontribucija (kontribution).

POPIS URBARJEV GOSPOSTVA RIBNICA 1600-1848:

- 1) GLAVNI URBAR GOSPOSTVA RIBNICA IZ LETA 1621 (Haupt Stok-Urbarium der Herrschaft Reifnitz de Anno 1621), 1621-1621, papirna podlaga, 303 izpisane strani, vezan v usnje, platnene vrvice, velikost 22 cm x 33 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 2 (gr. a. V, knjiga 2)
- 2) URBAR GOSPOSTVA RIBNICA IZ LETA 1659 (Urbarium über die Herrschaft Reifnitz auf das Sechszehen Hundert Neun und fünfzigste Jahr), 1659-1659, papirna podlaga, 284 izpisanih strani, brez platnic, velikost 20 cm x 31 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 3 (gr. a. V, knjiga 3), poškodovan od vlage
- 3) /Urbar gospodarstva Ribnica/, 1710-1710, papirna podlaga, 427 oštevilčenih izpisanih listov, vezan v usnje, železna sponka odpadla, velikost 20 cm x 31 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 4 (gr. a. V, knjiga 4), manjkajo listi št. 1, 4, 5, 47-50, 62, 63
- 4) /Urbar gospodarstva Ribnica/, 1711-1714, papirna podlaga, 335 izpisanih listov, brez platnic, velikost 20 cm x 30,5 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 5 (gr. a. V, knjiga 5), poškodovan, manjka nekaj listov na začetku
- 5) /Urbar gospodarstva Ribnica/, 1715-1718, papirna podlaga, 510 izpisanih listov, vezan v usnje, železna sponka odpadla, velikost 20,5 cm x 33 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 6 (gr. a. V, knjiga 6), manjka nekaj začetnih listov ter nekaj listov med tekstom
- 6) /Urbar gospodarstva Ribnica/, 1719-1722, papirna podlaga, 427 izpisanih listov, vezan v usnje, velikost 20,5 cm x 31 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 7 (gr. a. V, knjiga 7)
- 7) /Urbar gospodarstva Ribnica/, 1723-1726, papirna podlaga, 288 izpisanih listov, vezan v usnje, velikost 20 cm x 32,5 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 8 (gr. a. V, knjiga 8)

²⁶ E. Umek, nav. delo, str. 315.

²⁷ AS, AS-774, Graščina Ribnica, knjiga 12.

- 8) /Urbar gospostva Ribnica/, 1726-1730, papirna podlaga, 266 izpisanih listov, brez platnic, velikost 20 cm x 31,5 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 9 (gr. a. V, knjiga 9)
- 9) /Urbar gospostva Ribnica/, 1738-1743, papirna podlaga, 460 izpisanih listov, vezan v usnje, usnjene vrvice odpadle, velikost 20 cm x 32 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 10 (gr. a. V, knjiga 10), na koncu je nekaj izrezanih listov
- 10) /Urbar gospostva Ribnica/, 1748-1757, papirna podlaga, 507 izpisanih strani, vezan v usnje, velikost 20 x 33 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 11 (gr. a. V, knjiga 11)
- 11) /Urbar gospostva Ribnica/, 1759-1769, papirna podlaga, 868 oštevilčenih izpisanih listov, vezan v usnje, velikost 20,5 cm x 33 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 12 (gr. a. V, knjiga 12), manjka začetek urbarja
- 12) ŠTIFT REGISTER GOSPOSTVA RIBNICA (Stift Register Reiffnitz Pfandschilling Herrschaft Herrn Herrn Guido Grafen Cobenzl gehörig in Unter Viertel Crain ligend Aller durch die alhero gehörige Unterthanen zu Prastieren Schuldhigen Kayser.(lichen) und König.(lichen) auch Obrigkeitlichen gaaben und Dienstharkeiten), 1770-1779, papirna podlaga, 797 oštevilčenih, izpisanih listov, vezan v usnje, usnjene vrvice odpadle, velikost 21 cm x 31,5 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 13 (gr. a. V, knjiga 13), poškodovane platnice
- 13) /Rektificirani urbar gospostva Ribnica/, 1784-1797, papirna podlaga, 224 oštevilčenih izpisanih listov, vezan v usnje, velikost 31 cm x 44 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 14 (gr. a. V, knjiga 14), poškodovane platnice, manjka nekaj začetnih listov ter listi 956-873 in 888-1124, od listov 990 do 993 poškodovan od vlage
- 14) PRIROČNI URBAR GOSPOSTVA RIBNICA ZA PODLOŽNIKE, KI SO NASTANJENI V ŽUPNIJI RIBNICA OD 1784-1797 (Hand Urbarium der Herrschaft Reifnitz über die in der Pfarr Reifnitz wohnhaften Unterthanen seit anno 1784 his 97), 1784-1797, papirna podlaga, 764 oštevilčenih izpisanih listov, vezan v usnje, velikost 30 cm x 43,5 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 15 (gr. a. V, knjiga 15)
- 15) PRIROČNI URBAR GOSPOSTVA RIBNICA ZA TISTE PODLOŽNIKE, KI SO NASTANJENI V DEŽELNOKNEŽJI LOKALJI DOLENJA VAS IN V ŽUPNIJI RIBNICA (Hand Urbarium der Herrschaft Reifnitz über die in der landesfürstlichen localie Niderdorf und der Pfarr Reifnitz seshaften Unterthanen), 1798-1810, papirna podlaga, 767 oštevilčenih izpisanih listov, vezan v usnje, velikost 30 cm x 43,5 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 16 (gr. a. V, knjiga 16)
- 16) /Urbar gospostva Ribnica, I. del/, 1818-1829, papirna podlaga, 157 izpisanih listov, hrbet vezan v usnje, ostalo v karton, velikost 24 x 38,5 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 17 (gr. a. V, knjiga 17)
- 17) /Urbar gospostva Ribnica, II. del/, 1818-1829, papirna podlaga, 154 izpisanih listov (fol. 236-491), hrbet vezan v usnje, ostalo v karton, velikost 24 cm x 38,5 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 18 (gr. a. V, knjiga 18)
- 18) /Urbar gospostva Ribnica, IV. del/, 1818-1829, papirna podlaga, 217 izpisanih listov (fol. 816-1117), hrbet vezan v usnje, ostalo v karton, velikost 24 cm x 38,5 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 19 (gr. a. V, knjiga 19)
- 19) /Urbar gospostva Ribnica, V. del/, 1818-1829, papirna podlaga, 155 izpisanih listov (fol. 1176-1407), hrbet vezan v usnje, ostalo v karton, velikost 24 cm x 38,5 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 20 (gr. a. V, knjiga 20)
- 20) PRIROČNI URBAR GOSPOSTVA RIBNICA, I. del (Hand Urbarium der Herrschaft Reifnitz I), 1830-1848, papirna podlaga, 281 izpisanih listov (fol. 1-235), hrbet vezan v usnje, ostalo v karton, velikost 24 cm x 38 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 21 (gr. a. V, knjiga 21)
- 21) PRIROČNI URBAR GOSPOSTVA RIBNICA, II. del (Hand Urbarium der Herrschaft Reifnitz 1830, II), 1830-1848, papirna podlaga, 314 izpisanih listov (fol. 236-491, 697-707), hrbet vezan v usnje, ostalo v karton, velikost 24 cm x 38 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 22 (gr. a. V, knjiga 22)
- 22) PRIROČNI URBAR GOSPOSTVA RIBNICA, III. del (Hand Urbarium der Herrschaft Reifnitz 1830, III), 1830-1848, papirna podlaga, 289 izpisanih listov (fol. 492-687, 694, 725-744), hrbet vezan v usnje, ostalo v karton, velikost 24 cm x 38 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 23 (gr. a. V, knjiga 23)
- 23) PRIROČNI URBAR GOSPOSTVA RIBNICA, IV. del (Hand Urbarium der Herrschaft Reifnitz 1830, IV), 1830-1848, papirna podlaga, 430 izpisanih listov (fol. 816-1117), hrbet vezan v usnje, ostalo v karton, velikost 24 cm x 38 cm, jezik in pisava:

nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 24 (gr. a. V, knjiga 24)

- 24) PRIROČNI URBAR GOSPOSTVA RIBNICA, V. del (Hand Urbarium der Herrschaft Reifnitz 1830, V), 1830-1848, papirna podlaga, 304 izpisani listi (fol. 1176-1407), brbet vezan v usnje, ostalo v karton, velikost 24 cm x 38 cm, jezik in pisava: nemščina, gotska kurziva, signatura: AS-774, knjiga 25 (gr. a. V, knjiga 25)

VIRI IN LITERATURA

Arhiv Republike Slovenije, AS-744, Graščina Ribnica, knjige 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25

Pavle Blaznik: Viri za zgodovino Slovencev, Srednjeveški urbarji za Slovenijo, Urbarji freisinške škofije, zv. IV, SAZU, Ljubljana 1963

Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, II. zv. Družbena razmerja in gibanja, Ljubljana 1980

Dušan Kos: Urbarji za Belo krajino in Žumberk (15.-18. stoletje), Viri za zgodovino Slovencev, 13. knjiga, SAZU, Ljubljana 1991

Frane Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, V. knjiga (1201-1246), Ljubljana 1928

Milko Kos: Viri za zgodovino Slovencev, Srednjeveški urbarji za Slovenijo, Urbarji Slovenskega Primorja, zv. II., III., SAZU, Ljubljana, 1954

Majda Smole: Graščina Ribnica, Publikacije Arhiva SRS, Inventarji, serija Graščinski arhivi, zvezek 4, Ljubljana 1980

Majda Smole: Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1980

Splošni pregled fondov državnega arhiva LRS, Ljubljana 1960

Ema Umek: Reformirani urbarji deželno-knežjih gospostev na Kranjskem, Zgodovinski časopis 4/1982, str. 311-320

Sergij Vilfan: Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961

Hotel Bavarski dvor v Ljubljani,
razglednica, odposlana 1905; fotograf M. Russo iz Salzburga
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka